

پاپيروس‌های پهلوی: شناخت و پژوهش*

رحمن بختیاری (استادیار دانشگاه بوعلی سینای همدان)

چکیده: نوشته‌هایی به خط پهلوی کتابی بر روی پاپيروس از دوران متأخر ساسانی در مصر به دست آمده است. این نوشته‌ها مربوط به زمان خسرو پرویز (۵۹۱-۶۲۸ م) است که مصر را به تصرف درآورد. در این اسناد نام‌های افراد، نام‌های جغرافیایی، مطالبی در خصوص اوضاع و احوال سپاهیان و صاحب‌منصبان، موضوعات تجاری و اقتصادی و نیز نامه‌های خصوصی و اداری ثبت شده است. سندهای اقتصادی شامل سند تحویل پول و خرید کالا و فهرستی از حیوانات است.

هدف از این پژوهش معرفی پاپيروس‌های پهلوی و اهمیت پرداختن بدانها، معرفی مجموعه‌های پاپيروس‌ها، ویژگی‌های خطی و زبانی آنها، دسته‌بندی آنها از دید محتوایی و نیز حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه چند قطعه از پاپيروس‌ها است.

* این پژوهش دستاورد شرکت در نخستین مدرسه تابستانی پاپيروس‌های پهلوی

(International Summer School in Pahlavi Papyrology, 20th-26th September 2009, Austrian National Library, Vienna)

است که از ۲۹ شهریور تا ۴ مهرماه ۱۳۸۸ در محل کتابخانه ملی اتریش در شهر وین، به همت کتابخانه ملی اتریش (Österreichische Nationalbibliothek) و موزه پاپيروس‌ها (Papyrussammlung) برگزار شد. در این همایش شرکت‌کنندگانی از کانادا، آمریکا، ایتالیا، فرانسه، آلمان، اتریش، روسیه، انگلستان، یونان و مجارستان حضور داشتند. این‌جانب نیز از ایران شرکت کرده بودم. از جمله استادان شرکت‌کننده در این همایش باید از فیلیپ ژینیو، دیتروبر، کارلو چرتی، میشل الرام (از انستیتو سکه‌شناسی اتریش) و برنهارد پالمه (از موزه پاپيروس‌های وین) نام برد.

کلیدواژه‌ها: پاپيروس‌های پهلوی، ادبیات پهلوی، متن‌های ایرانی میانه، زبان‌شناسی تاریخی، ایران ساسانی.

مقدمه

دانسته‌های من از پاپيروس‌های پهلوی محدود به همان چند صفحه‌ای بود که در کتاب تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام آمده است:

از دوران ساسانی نوشته‌هایی بر روی پاپيروس یا چرم در دست است ... آثار متأخر که همه به خط پهلوی متصل نوشته شده، متعلق به اواخر دوره ساسانی است. مجموعه‌ای از آنها مربوط به سال‌های ۶۱۹ تا ۶۲۸ میلادی است. در این زمان، خسرو پرویز (۵۹۱-۶۲۸ م) مصر را به تصرف در آورد. گرچه در این نوشته‌ها تاریخی ذکر نشده (به جز نام ماه و روز)، اما نام‌های جغرافیایی و مطالب آنها ارتباطشان را با لشکرکشی مصر مسلم می‌کند ... مجموعه اول بیشتر نامه‌های دیوانی هستند که از سوی صاحب‌منصبان ایرانی نوشته شده‌اند و از جهت پی بردن به شیوه نامه‌نگاری دوران ساسانی اهمیت بسزایی دارند. این آثار همچنین گنجینه‌ای از نام‌های خاص ایرانی متداول در دوره ساسانی است. علاوه بر آن، در آنها بعضی منصب‌ها و نام‌جای‌ها نیز ذکر شده است. مجموعه دوم، بیشتر اسناد تجاری و اقتصادی است؛ مانند سند تحویل پول یا خرید غلات یا فهرستی از حیوانات، مانند گوسفند و بز و میش و غیره که مورد داد و ستد بوده‌اند (تفضلی ۱۳۷۸: ۱۰۷).

لازم به ذکر است که همین مطالب مختصر نیز به وبر و ژینیو ارجاع داده شده است. حقیقت امر در خصوص این پاپيروس‌ها این است که این نوشته‌های یافت‌شده در مصر، مجموعه‌ای عظیم و ارزشمند است که می‌تواند گوشه‌های تاریک بسیاری از تاریخ و فرهنگ ایران و نیز زبان‌شناسی ایرانی را برای ما روشن نماید. اولاف هانس از جمله نخستین کسانی است که کار بر روی این پاپيروس‌ها را آغاز کرد، تا اینکه شماری از این پاپيروس‌ها ناپدید گشت و سپس در سال‌های بعد در سنت پیتربورگ پیدا شد. مجموعه پاپيروس‌های پهلوی اینک در نقاط مختلفی از جهان پراکنده گشته است، اما بیشترین آنها در اروپا نگهداری می‌شود: پاریس (لوور، هجده قطعه)، کمترین اما کهن‌ترین پاپيروس‌های شناخته‌شده را در خود دارد؛ گوتینگن (بخش

دست‌نوشته‌های کتابخانه دانشگاهی-دولتی، سه قطعه) در بر دارنده یکی از بهترین نامه‌های نوشته شده در سی سطر به خط شکسته پهلوی است؛ استراسبورگ (هفت قطعه)؛ هایدلبرگ (مجموعه پاپيروس‌ها، ۴۸ قطعه)؛ بازل (کتابخانه دانشگاهی، یک قطعه)، در این کتابخانه دانشگاهی، تنها یک پوست‌نوشته خیره‌کننده وجود دارد که نشان‌دهنده فهرستی از سربازگیری‌هایی است برای پادگان‌ها در شهرهای مختلف نیل. نام شهرها به یونانی عبارت است از: الفانتین، هراکلیا، اکسیرهیخوس، کینون، تئودوسیوپولیس، هرموپولیس، آنتینو، کوسون، لیکوس (لیکوپولیس)، دیوسپولیس و ماکسیمینیا نپولیس؛ منچستر (کتابخانه دانشگاهی جان رایلند)؛ لندن (کتابخانه بریتانیا)؛ آکسفورد (بادلیان، هفت قطعه) مجموعه‌ای کوچک از قطعه‌های پهلوی که بخشی از آن‌ها منتشر شده است؛ نیویورک (موزه بروکلین، سه قطعه)؛ فیلادلفیا (موزه دانشگاه، ۲۴ قطعه)؛ قاهره (کتابخانه دانشگاه، دو قطعه)؛ مسکو، چهارده قطعه؛ در سال ۱۹۱۸ نخستین اعلان در باره این مجموعه، مجموعه پیشین گولونیشچو (Goloniščev) توسط فریمن در *Izvestija Rossijskoj Akademi Nauk*, 1918, 1925, 1928 داده شد، اما تنها در سال ۱۹۶۱ پریخانیان در *Vestnik Drevnij Istorii*، چهارده قطعه از چهل قطعه را منتشر کرد، ولی اطلاعی در خصوص قطعات دیگر در دست نیست. قطعه شماره اول از قطعه‌های منتشره او باید در اینجا ذکر شود؛ چرا که بلندترین پاپيروس‌نوشته پهلوی است که می‌شناسیم، ابعاد قطعه ۱۵×۷۵ سانتیمتر است در ۲۸ سطر؛ برلین (مجموعه پاپيروس‌ها، موزه مصر ۲۱۹ قطعه)، بزرگ‌ترین مجموعه پاپيروس‌های موجود است. اولاف هانسن فهرست کاملی از پاپيروس‌های فارسی میانه، پوست‌نوشته‌ها و قطعه‌های کتانی‌ای را که می‌شناسیم آورده است (هانسن ۱۹۳۸). در پایان باید بپردازیم به پاپيروس‌های موجود در مجموعه پاپيروس‌های پهلوی وین که امروزه حدود سی مورد آن به خط پهلوی، و اغلب قطعه‌قطعه، موجود است.

در اینجا نگاهی گذرا به پاپيروس‌های موجود در برخی از این مجموعه‌ها خواهیم افکند.

قطعه P. 19 از مجموعه برلین، نامه‌ای به خط شکسته که متفاوت با خط کتاب‌های پهلوی است.

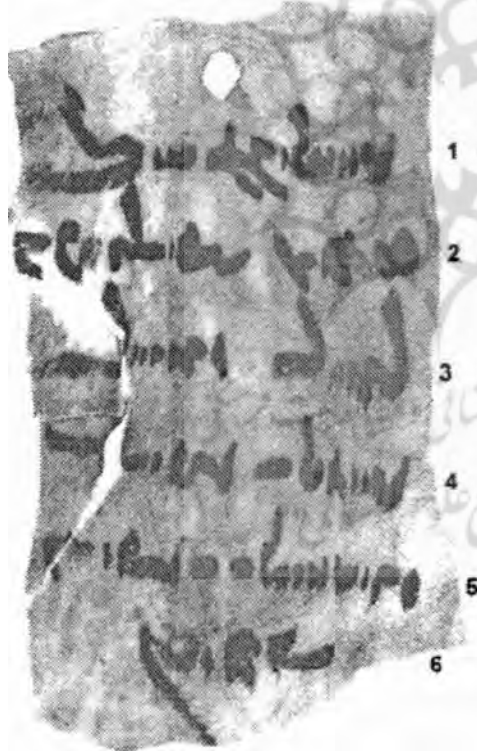
قطعه P. 188 از مجموعه برلین، نه سطری، قسمت بالا خوب حفظ شده است، پایین و سمت چپ آن نیز باقی مانده است، سمت راست وسط آن از بین رفته است. این قطعه سندی اقتصادی است.

قطعه P. 70 از مجموعه وین، ده سطری، کاملاً سالم، بسیار مهم. در سال ۱۸۹۴ کشف شد. جزء متون *ayādgār* است. خط آن بهتر از قطعه‌های دیگر است. تنها سندی که از افغانستان پیدا شده، قطعه‌ای است از مجموعه لندن، احتمالاً از ۶۹۵ م که هنوز منتشر نشده است. دارای دوازده سطر.

در مجموعه مسکو، قطعه‌ای هست که در نوع خود بزرگ‌ترین پاپيروس نوشته به شمار می‌آید، دارای ۲۸ سطر. این قطعه هنوز منتشر نشده است (در مورد قطعه‌ها به طور کلی نک: وبر ۱۹۸۳، ۱۹۸۴، ۲۰۰۷ الف).

از مجموعه گوتینگن قطعه‌ای بسیار مهم، نامه‌ای است مربوط به ازدواج مردی جوان که مطابق سنت زردشتی ازدواج کرده است. این نامه در سی سطر است که واژه *mēragīh* «ازدواج» در آن آمده است (نک: پایین: همو ۲۰۰۹).
قطعه P. 8804 از مجموعه برلین، هفت سطری، متنی نظامی که عبارت *aswār-nāmag* «سند نظامی» نیز در آن آمده است، نامه‌ای است به شخصی به نام *Yazdān-yād*.

قطعه P. 81 (تصویر ۱) از مجموعه هایدلبرگ، شش سطری با سوراخی در بالای آن برای بستن پاپيروس‌ها به یکدیگر (همو ۲۰۰۷ الف: ۷۲۷).

تصویر ۱

تصویر ۲

قطعه P. 373a (تصویر ۲) از مجموعهٔ وین، این قطعه دارای تاریخ‌گذاری در دو سطر آغازی است: *Amurdād rōz (5) 30 sāl ī māh Šahrewar ēn māh* «این ماه شهریور از سال ۳۵ روز آمداد». در این قطعه نام ایرانی *Šahr-Ālānyōzān* در سطر ده آمده است. این متن را می‌توان از متون *ayādgār* دانست (همان: ۷۲۷).

در پاپيروس شمارهٔ ۲ مسکو (سندی بلند به ابعاد $۱۶/۵ \times ۵۸$ سانتیمتر با ۲۲ سطر) سه قسمت اصلی پاپيروس‌نامه‌های ساسانی به‌خوبی دیده می‌شود، به ویژه در پایان‌نامه (همان: ۷۳۲).

تصویر ۳

قطعه P. 287 (تصویر ۳) از مجموعه وین، سطر آغازی نامه عبارت است از:

'L yzd'n 'byd't gundsrd'l

«به سردار سپاه یاد شده ایزدان»

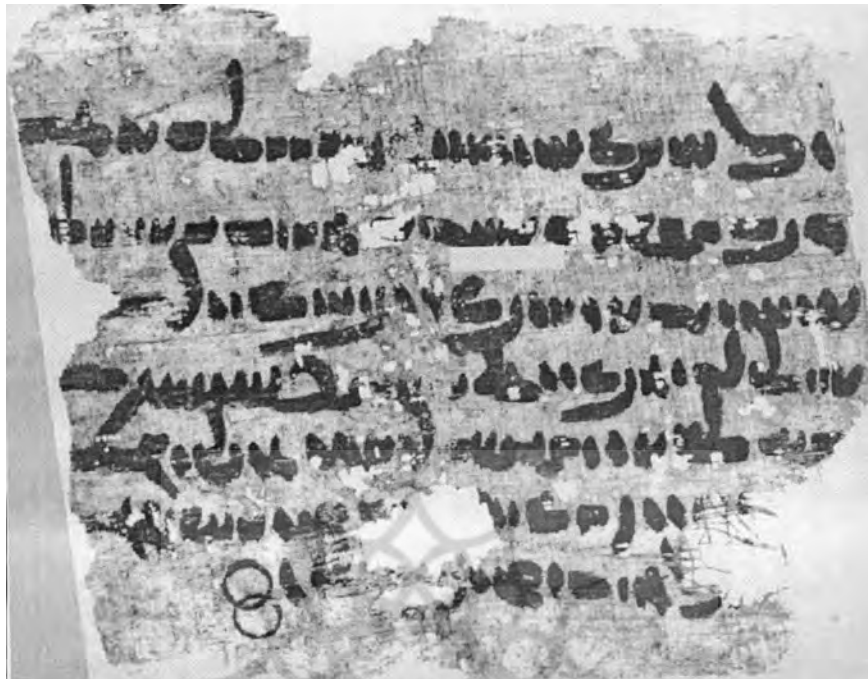
قطعه P. 141 (تصویر ۴) از مجموعه برلین، حرف‌نوشت، آوانوشت و ترجمه آن در

اینجا داده خواهد شد:

حرف‌نویسی:

1. 'L yzd'n 'byd't yzd'nkrt' nc gy'np'n (?)... 'lyh ŠRM
2. KBD 'p't'nyh PRŠY' Y MN gwnd Y PRŠY''n-d'l'(n)
3. pws'nwyh PKDWNbhtk' B'YHWNstn' l'd
4. pt' 'lc XX W MN bhtk' ml Y ZWZN XXX-III-III Y
5. ŠG XXXX 'ltp' W HS XXXXXX lkynk' MKBLWNty
6. [W pt'] (mkw)k'-I HNHTWN[ry W w](t)l-n'mk' YNSBWNtny
7. [l'd 'l MR'H n'mk' (B')(YHWN)(s)t'

1. *ō yazdān ayyād Yazdānkard namāz gyān-bān (?)... drōd*
2. *was ābādānīh aswār ī az gund ī aswārāndārān*
3. *Pusānweh paymār-baxtag x^wāstan rāy*
4. *pad arz 20 ud az baxtag mar ī drahm 38 ī*
5. *jaw 40 ardab ud may 60 lagīnag padīrēnd*

تصویر ۴

6. [ud pad] makōg-ē nih[ēnd (?) ud wi]dar-nāmag stadan

7. [rāy] ō x^wadāy nāmag x^wā[st]

۱. به یاد شده ایزدان، یزدان‌کرد، نماز، جان‌بان (؟) ... درود

۲. بس آبادانی. سوار از سپاه سواران‌داران

۳. پوسان وه، سهم واگذاری خواستن را

۴. به ارزش ۲۰ و از واگذاری ۳۸ درهم (برای)

۵. جو: ۴۰/رذب و می: ۶۰ گینگ پذیرند

۶. [و بر] قایقی نه[ند]؟ و گ[ذر]نامه ستاندن

۷. [را] از خداوندگار نامه خوا[ست]

(همان: ۷۳۷)

از این گذر اجمالی به پاپيروس‌های پهلوی، اهمیت آنها بیش از پیش خودنمایی می‌کند: هم از جهت آواشناسی و واج‌شناسی زبان پهلوی، هم از جهت در بر داشتن

نام‌های خاص، جای‌نام‌ها، واژه‌های منحصربه‌فردی که در جای دیگر دیده نشده است؛ هم از دیدگاه دستور زبان پهلوی (جنبه زبان‌شناختی)، و هم از جهت محتوایی (نظامی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و مانند آن)؛ هم از جهت چگونگی نامه‌نگاری در دوره ساسانی، و هم از جهت شناخت چگونگی دگرگونی خط پهلوی و ویژگی‌های نگارشی آن، و هم از جهت شناخت بخش‌هایی از تاریخ دوره ساسانی.

از دیدگاه نام‌های خاص، جای‌نام‌ها و واژه‌های منحصربه‌فرد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

— پاپیروس شماره ۴۷ از مجموعه برلین: نام خاص *Farroxdād/Farroxzād* (هانسن ۱۹۳۸: ۷۲).

— قطعه Or.var.1, xxiii از مجموعه گوتینگن، دو بار عبارت *gwndsrd'1* (*gundsālār*) در آن آمده است (ویر ۱۹۷۳: ۸۵).

پاپیروس‌های شماره ۱۲ و ۳۲ از مجموعه برلین: واژه *mkwk'* (*makōg*: قایق) (ویر ۱۹۷۳: ۸۷) که در متون ترفانی به خط مانوی نیز به صورت *mkwg* آمده است (هنینگ ۱۹۳۷: ۸۵). پاپیروس شماره ۹ از مجموعه هایدلبرگ: واژه *pāšnāmag*: پاس‌نامه، برگه محافظت در آن آمده است (ویر ۱۹۷۳: ۸۸).

— قطعه ۳۴۶ از مجموعه وین: نام خاص *mtrgn'* (پهلوی اشکانی *Mihrēn*) و نیز واژه *ml* (*mar*: عدد) در آن آمده است (همو ۱۹۸۳: ۲۱۹).

پاپیروس ۵۷۲ از مجموعه وین: نام خاص *m'htwlk* (*Māhtūrak*) در آن آمده است (همان: ۲۲۱). جزء دوم آن *Turak* در فارسی میانه دیده شده است (یوستی ۱۸۹۵: ۳۲۹). نیز نام خاص *Mihrādur* همراه با واژه فارسی میانه *šnōhr* خرسندی، سپاس (مکنزی ۱۳۷۳: ۱۴۳) به صورت *Mihrādursnōhr* آمده است (ویر ۱۹۸۳: ۲۲۱).

قطعه پاپیروس ۵۷۹، از مجموعه وین: در سطر سوم آن نام خاص *mltbwt* (*Mardbūd*) آمده است (همان: ۲۲۴).

پاپیروس 373a، متنی حقوقی است که واژه *ayādgār* «یادگار» در نخستین سطر آن آمده است، همچنین نام‌های خاص *Gušnaspdād*, *Farroxdād* نام شهر اصفهان (*Spāhān*) و برای نخستین بار واژه *gilēnag* «گلینه، گلی» در آن آمده است (همو ۲۰۰۳: ۱۸۷).

در اهمیت پاپیروس‌های پهلوی همین نکته بس که آنها در زمانی به نگارش درآمده‌اند که زبان فارسی میانه ساسانی، زبانی زنده بوده است؛ سندهایی دست اول متعلق به سده هفتم میلادی که نشانگر زبان «معیار» دوره ساسانی است (همو ۲۰۰۷: ۹۴۱). بررسی و تحلیل این متن‌ها ساختارهای فعلی تبدیلی جالبی را در برابر دیدگانمان قرار می‌دهد؛ از جمله:

wiyābānēnīdan, *gazīdan*, *rōzēnīdan*, *gardīdan*, *duzīdan*, *pazzāmēnīdan* «عمل آوردن»، «گمراه کردن» (همان: ۹۵۰-۹۵۱).

از نظر تحول خط پهلوی کتابی خط پاپیروس‌ها را با دو تعبیر می‌توان بیان کرد: خوشنویسی (Calligraphy) و شکسته (Cursive). خط متداول پاپیروس‌ها، پوست‌نوشته‌ها و سفال‌نوشته‌های پهلوی، خطی است با قلمی به شدت متغیر و شکسته. روش اتصال دو یا چند نویسه آن گونه که از کتاب‌های متأخر پهلوی می‌شناسیم، همانگونه در نظر گرفته شده است. بنابراین آنگاه که نویسه‌های *h*, *š*, *d*, *g*, *γ* و ' به یکدیگر متصل می‌گردند، دشواری فراوانی در آوانویسی پدید می‌آید. این نویسه‌ها در مواردی می‌توانند به یک خط مستقیم تبدیل شوند، به گونه‌ای که تنها بافت، امکان آوانویسی نهایی را فراهم می‌آورد. نشانه‌های اضافی که در کتاب‌های متأخر پهلوی برای تمایز *γ*, *d*, *g* به کار رفته، در پاپیروس‌ها و سفال‌ها دیده نشده است.

از آنجا که سندهای موجود در کاربرد خط عملاً دارای گوناگونی بسیار هستند، نه تنها دیدی کلی از عادت نویسندگانشان به دست می‌دهند، بلکه وضعیت دگرگونی خط پهلوی را نیز در مجموع مشخص می‌سازند. برای مثال نویسه کوتاه شده *B* در هزوارش‌ها همیشه به کار نمی‌رود؛ به گونه‌ای که هزوارش *MKBLWN* برای *padīr* «پذیرفتن» و هزوارش *YNSBWN* برای *stān* «ستاندن» به کار رفته است، در حالی که هزوارش *ZBNW* برای *xrīn* «خریدن» با *B* معمولی به کار رفته است. در کتاب‌های پهلوی این هزوارش به صورت *ZBNW* آمده است. جالب توجه این است که هزوارش مورد نظر در پاپیروس‌ها و پوست‌نوشته‌ها تنها در اسم عامل *xrīdār* به کار رفته است.

ویژگی‌های دیگری در متن‌های اقتصادی به شدت شکسته، به ویژه در سفال‌نوشته‌ها در مورد اختصارسازی هزوارش‌های پرکاربرد، دیده شده است: بدین گونه برای مثال *KN* برای *KYN* (*gōspand*)، یا *Š* برای *ŠG* (*jaw*: جو)، *YHB* به جای *YHBWN* برای *dād*.

در حالی که در زبور پهلوی و کتاب‌های زردشتی تنها یک نویسه برای <t> آمده است (آموزگار و تفضلی ۱۳۷۳: ۴۳)، در پاپيروس‌ها، پوست‌نوشته‌ها و کتان‌نوشته‌های مصری، حتی سفال‌نوشته‌های یافت شده در ایران دو نویسه برای <t> به کار رفته است: ۴ و ۵ که آن‌ها را با <t₁> و <t₂> نشان می‌دهند. اگر چه بررسی‌ها برای تشخیص چگونگی کاربرد این دو نویسه گیج‌کننده است و استثنائات بسیاری در این خصوص به چشم می‌خورد، با این حال می‌توان دسته‌بندی زیر را ارائه داد:

الف. واژه‌هایی هست که پیوسته با <t₂> نشان داده شده است، از جمله 'hwt₂'k' (x'adāy: خداوندگار، آقا، سرور)، 'mt₂r' (Mihr: مهر)، 'š₂r' (šahr: شهر)، 't₂yl' (Tīr: تیر)، (Yazdāngird) yzd'nkrt₂.

ب. هزوارش‌هایی که t دارند، معمولاً با <t₂> نشان داده می‌شوند که البته استثنائات اندکی نیز در این خصوص دیده شده است.

ج. در برخی از پاپيروس‌ها، از جمله P. 55، P. 81 (هایدلبرگ)، P. 44 (گوتینگن) که به نسبت خوب حفظ شده‌اند، نویسه <t₂> به کار رفته است.

د. پایانه سوم شخص مضارع -yt- با <t₁> به کار رفته است. توالی -t- در 'klt' با <t₁> آمده است، اگر چه مواردی هم هست که در آن توالی -t- با <t₂> می‌آید: 'wlt₂ywn' (wardyūn: گردونه).

ه. حرف اضافه pad در ترکیب با ضمیرهای پیوسته، با <t₂> می‌آید، از جمله 'pt₂-š' از نظر خاستگاه، همانگونه که می‌دانیم <t₁> نشانگر t معمولی کتاب‌های پهلوی و دنباله tāv آرامی هخامنشی است، در حالی که <t₂> دنباله tēθ آرامی هخامنشی است (در باره ویژگی‌های نگارشی پاپيروس‌های پهلوی به طور کلی، نک: وبر ۱۹۹۳: ۱۸۳-۱۹۲).

همانگونه که گفته شد، مسئله اساسی خط پاپيروس‌های پهلوی شکسته‌نویسی شدید آن است، به گونه‌ای که توالی <-y'-> به یک خط تبدیل شده است و واژه <'hwt'yk'> مدت‌ها <'hwt'k'> خوانده می‌شد. نویسه‌های مختلف نیز دستخوش سادگی می‌شوند، از جمله <š> که گاه به صورت یک منحنی رو به پایین نوشته می‌شود (همو ۲۰۰۷ الف: ۷۳۳-۷۳۷). واژه فارسی میانه namāz نیز به صورت کوتاه شده nc در خط آورده می‌شود (از جمله، نک: همو ۲۰۰۹: ۵۳۷).

همانگونه که گفته شد، برخی از این اسناد، نامه‌هایی است که شخصی به شخصی دیگر، مثلاً به برادر خود یا به یکی از مسئولان، نگاشته و ضمن شرح اوضاع و احوال درخواست‌هایی را نیز مطرح کرده است. برخی از این نامه‌ها در واقع اسناد تبادل کالا و اجناس از جایی به جای دیگر است. این نامه‌ها روی پوست و پاپیروس نگاشته شده‌اند و در مجموعه‌های متعددی از جمله وین، برلین، هایدلبرگ، فیلادلفیا، و مسکو نگهداری می‌شوند. در مجموع یک‌هزار قطعه مربوط به محدوده زمانی ۶۱۹-۶۲۹ م در دست است. طرح کلی این نامه‌ها که از الگوی کهن آرامی هخامنشی پیروی می‌کند، در بردارنده سه بخش A، B، C است. تنها نامه‌های اندکی از این الگو فاصله می‌گیرند و آنها نامه‌هایی هستند که اشاره کوتاهی به سلامتی فردی به دست می‌دهند. بخش A: نشانی (همراه با عبارت‌های مربوط به درود و احترام)، B: گزارش، و C: نشانی (با تکرار کردن عبارت‌های مربوط به درود و احترام، اغلب کوتاه شده).

بخش A

این بخش معمولاً با عبارت‌های زیر آغاز می‌شود:

P. 19 1. *ō xwadāyīg Yazdān-Xursō K?*

2. *namāz [] drōd w[as]m. []*

«به خداوندگار یزدان خسرو ...»

«نماز ... درود بس ...»

P. 147a 1. *ō meh ud weh pad*

2. *hazār-anōšāyād Āštād namāz*

«به مه و به»

«هزار جاودان‌یاد آشتاد، نماز»

P. 150 1. *ō ān blb[w]šk? namāz*

«به آن ... نماز»

P. 172 1. *(ō) kārframānān ī dar tā ō Šahr-Ālānyōzān*

«به کارفرمایان دربار تا به شهر آلان‌یوزان»

- P. 331 1. *ō yazdānāyād*
2. *zan namāz*

«به زن یاد شده ایزدان نماز»

- P. 577 1. *ō yazdān hamē farroxtar ud Burzēnādur*
2. *was-arzānīktar kard pad hazār-anōšāyād*
3. *tan ī pad gētīg farrox ud pad mēnōg*
4. *grāmīg jāwēdān Xusrō ud Razbānag ud Hudād*
5. *namāz jāwēdānag drōd ud drustih*

۱. به همیشه فرخ‌تر ایزدان و به بُرزین آذر

۲. بس شایسته‌تر کرده، هزار بار یاد شده جاودان،

۳. «به» تن در گیتی فرخ و به مینو

۴. گرامی جاودان: خسرو و رزبانگ و هوداد

۵. نماز، جاودانه درود و «تن» درستی

بخش B: گزارش

قطعه‌هایی که به خوبی بیانگر بخش B باشد اندک است. از آن جمله می‌توان P. 19 و P. 44 را نام برد که بخش بیشتری از این قسمت را حفظ کرده‌اند. در P. 80 نیز بخش بزرگی از B حفظ شده است. این بخش معمولاً با عبارت *nāmag kardan* «نامه کردن» نوشتن، تدوین کردن» پایان می‌یابد.

بخش C: نشانی (با تکرار عبارات درود و سلام، اغلب کوتاه شده)

انواع نامه‌ها:

۱. نامه‌های خصوصی. منظور نامه‌هایی است که در بر دارنده مناسبات خویشاوندی است. P. 18 نامه‌ای است به خواهر نویسنده. P. 44 از مجموعه گوتینگن، نامه‌ای تقریباً مفصل است که به دلیل ازدواج مرد جوانی نوشته شده است که در بر دارنده سلام و درود و هدیه‌ای است که در باره‌اش توضیح داده نشده است. اهمیت این نامه در آن است که ذکر می‌کند مراسم طبق سنت زردشتی انجام گرفته است.
۲. نامه‌های رسمی. این نامه‌ها را می‌توان به نامه‌های اداری، نامه‌هایی با محتوای نظامی، گذرنامه (*widar-nāmag*)، یادگارنامه (*ayādgār*) و سند نظامی (*aswār-nāmag*)

دسته‌بندی کرد. از مجموعه پاپيروس‌های وین، P. 568 متنی است با محتوای حقوقی (پشت، سطر ۳: *ān dādestān*: آن دادستان / محاکمه) که در آن آشکارا هیأت منصفه متهم به دروغ‌گویی شده است (پشت، سطر ۸: *drōg guft*: دروغ گفته شد). پاپيروس P. 45، دستوری است برای آرد کردن غلات.

۱.۲. نامه‌هایی با محتوای نظامی. مثال‌های زیادی از این دست وجود دارد، از جمله P. 110 که در بر دارنده فرمان‌های نظامی است. P. 136 گزارشی است به کارمندی به نام *Yazdānkard* در این خصوص که فرمانده‌ای پارسی از آنتونیه به نام «شهرآلان یوزان» در روز خاصی از جای خاصی عبور خواهد کرد.

۲.۲. گذرنامه‌ها. نامه‌هایی است که از طرف اشخاص رسمی برای عبور بدون محدودیت فردی از زمین یا دریا صادر شده است. این گذرنامه‌ها اغلب با انواع دیگری از نامه‌ها همراه است.

۳.۲. منظور از نامه *ayādgār* سندی اقتصادی-حقوقی است که کارکرد دقیق آن را هنوز نمی‌توان توضیح داد. شمار فراوانی از این نامه‌ها نشانگر متن‌هایی است که برای یادآوری (یا حتی اخطار) «چک»^۱ به گیرنده نوشته شده است.

۴.۲. منظور از سند نظامی (*aswār-nāmag*) نامه‌ای است که اجازه انجام کاری یا دریافت کالایی را به یک نظامی می‌دهد (در خصوص نامه‌ها و دسته‌بندی آنها به طور کلی، نک: همو ۲۰۰۸: ۸۰۳-۸۲۰).

در خصوص اهمیت پاپيروس‌های یافت شده در مصر از جهت در بر داشتن مطالب تاریخی اغلب ناشناخته مربوط به اواخر دوران ساسانی می‌توان به این مورد اشاره کرد:

در برخی از پاپيروس‌های یونانی مصر مطالبی آمده است که برخی از پاپيروس‌های پهلوی نیز مکمل آن است و آن ذکر نام فردی است تحت عنوان *Šahr-Ālānyōzān*. این فرد یکی از صاحب‌منصبان عالی‌رتبه دربار ساسانی است که با عبارت *xwadāy* «خداوندگار» از او یاد شده است و دارای سپاه، مهر و حق بازرسی است. وی احتمالاً از شاخه ارمنی خاندان اشرافی ساسانی است (نک: همو ۱۹۹۱: ۲۲۸-۲۳۶).

(۱) شاید بتوان آنها را سررسید نامه نامید.

منابع

- آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد، ۱۳۷۳، *زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن*، تهران.
- تفضلی، احمد، ۱۳۷۸، *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام*، به کوشش ژاله آموزگار تهران.
- مکنزی، د. ن.، ۱۳۷۳، *فرهنگ کوچک زبان پهلوی*، ترجمه مهشید میرفخرایی، تهران.
- HANSEN, O., 1938, *Die mittelpersischen Papyri der Papyrussammlung der Staatlichen Museen zu Berlin*, Berlin.
- HENNING, W. B., 1937, "A List of Middle Persian and Parthian Words", *BSOAS* 9, pp. 79-92.
- JUSTI, F., 1895 [repr. 2004], *Iranisches Namenbuch*, Tehran.
- WEBER, D., 1973, "Einige Beobachtungen an Pahlavi Papyri", *Acta Orientalia* 35, pp. 83-88.
- , 1983, "Die Pehlevi-Papyri der Papyrussammlung Erzherzog Rainer zu Wien", *Festschrift Papyrus Erzherzog Rainer* (P. Rainer CENT), Wien, pp. 215-228.
- , 1984, "Pahlavi Papyri und Ostraca: Stand der Forschung", *Middle Iranian Studies*, Proceedings of the International Symposium Organized by the Katholieke Universiteit Leuven from the 17th to the 20th of May 1982, ed. W. Skalmowski and A. van Tongerlo, Leuven 1984 (= *Orientalia Lovaniensia Analecta* 16), pp. 25-43.
- , 1991, "Ein bisher unbekannter Titel aus spätsassanidischer Zeit?", *Corolla Iranica* (Papers in Honor of Prof. Dr. D. N. MacKenzie), ed. R. E. Emmerik and D. Weber, Frankfurt pp. 228-236.
- , 1993, "Kalligraphie und kursive: Probleme der Pahlavi-Schrift in den Papyri und Ostraca", *Medioiranica: Proceedings of the International Colloquium Organized by the Katholieke Universiteit Leuven from the 21st to the 23rd of May 1990*, ed. W. Skalmowski and A. van Tongerlo, Leuven (= *Orientalia Lovaniensia Analecta*), pp. 183-192.
- , 2003, "Eine spätsassanidische Rechtsurkunde aus Ägypten", *TYCHE* 17, pp. 185-192.
- , 2007a, "The Vienna Collection of Pahlavi Papyri", ed. B. Palme, *Akten des 23. Internationalen Papyrologenkongresses* (Wien, 22-28 Juli 2001), Österreichische Akademie der Wissenschaften. Phil. Hist. Kl., Kommission für Antike Rechtsgeschichte, pp. 725-738.
- , 2007b, *Pahlavi Morphology*, in: Kaye, A. S., *Morphologies of Asia and Africa*, Winona Lake, Indiana, pp. 941-973.
- , 2008, "Sassanidische Briefe aus Ägypten", *Asiatische Studien/ Études Asiatiques* LX II/3, pp. 803-826.
- , 2009, "A Pahlavi Letter from Egypt Re-visited (p. 44)", *Exegisti monumenta, Festschrift in Honor of Nicholas Sims-Williams*, ed. W. Sundermann, A. Hintze and F. de Blois, Wiesbaden, pp. 537-550.